

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان: نقش والدین در تربیت و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی
کودکان از دیدگاه امام علی(ع)

چکیده

با توجه به اینکه دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، به همه ابعاد وجودی انسان از جمله روح و جسم، فطرت و عقل، بلوغ فکری و رشد و تربیت انسان توجه ویژه دارد، تربیت اخلاقی را جزء اهداف اصلی بعثت پیامبران میدانند، پس مسئله تربیت از مهمترین مسائل جامعه به‌شمار می‌رود. تربیت به معنای آموختن رفتار و گفتار به کسی به گونه‌ای که ملکه ذهن او شود است. بنابراین روند اجتماعی شدن در دوران کودکی سریع‌تر اتفاق می‌افتد، چون کودک از زمانی که متولد می‌شود، در حال یادگیری است. از این رو، والدین در تربیت اجتماعی فرزند نقش حیاتی دارند. تربیت فرزند باید به گونه‌ای باشد که بتواند در اجتماع با سختی‌ها و ناملایمات کنار آمده و متکی به دیگران نباشد. و این مسئله مورد توجه خاص امام علی(ع) قرار گرفته است و به بررسی مفهوم و اهمیت تربیت اجتماعی و مهمترین اصول که عبارتند از: اصل تکریم و شخصیت کودک، اصل وفای به عهد و به بحث و بررسی گذاشته شده است.

و درصدد پاسخگویی به این سوال اساسی است که دیدگاه امام علی(ع) درباره نقش والدین در تربیت و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی کودکان چیست.

این مطالعه به روش توصیفی و تحلیلی و به صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته شده است.

واژگان کلیدی: تربیت- کودکان- والدین- تربیت اجتماعی-
امام علی(ع)

انسان موجودی اجتماعی است و انسانیت او در اجتماع معنا پیدا می‌کند، البته رابطه انسان با اجتماع ارتباطی یک طرفه نیست، بلکه ارتباطی کامل، دو جانبه و سراسر مسئولیت و تأثیر است.

مقوله تربیت از ابتدایی‌ترین و اساسی‌ترین نیازهای زندگی بشری است و انسان از حضرت آدم (ع) تاکنون همواره به دنبال تربیت نسل صالح بوده است. مباحث تربیتی از بنیادی‌ترین مباحث علوم انسانی و یکی از ارزنده‌ترین مباحث اجتماعی، سیاسی است که با بسیاری از مباحث دیگر رشته‌های علوم ضروری و ارتباط تنگاتنگی دارد. و در اخلاق و سازندگی، خودسازی و جامعه‌سازی گاهی به عنوان نتیجه و ره‌آورد و این قبیل مباحث ارزشمند انسانی، اجتماعی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. بدیهی است که سعادت فرد و جامعه، تکامل و پیشرفت انسان‌ها و خانواده‌ها و یا عقبماندگی جوامع بشری، سلامت جسم و جان بشریت تشنه آزادی و همه به مباحث تربیتی مربوط می‌شود. و از نظر قرآن و روایات هدف اساسی همه انبیاء و پیامبران الهی تحقق این آرمان ارزنده الهی، بشری است. و با رهنمودهای مداوم امامان معصوم (ع) بویژه امام علی (ع) در تئوری و عمل لباس حقیقت پوشیده است.

بنابراین داشتن فرزندی مستقل و اجتماعی برای والدین، یک نقطه قوت محسوب می‌شود. به همین دلیل، تربیت فرزندی اجتماعی یکی از دغدغه‌هایی است که ذهن هر پدر و مادر را به خود مشغول ساخته است.

فراگیری اصول و روش‌های تربیت اجتماعی، برای فرزند شرايطی را فراهم می‌کند که بتواند در وقایع مختلف رفتارهای درست از خود نشان دهد و در برخورد با مشکلاتی که در سر راهش قرار می‌گیرد، درست تصمیم بگیرد. از این رو، والدین نقش اساسی در تربیت اجتماعی فرزند خود ایفا می‌کنند. و از آنجا که کودکان با فطرت پاک بدنیا می‌آیند، والدین باید بتوانند چگونه انسان اجتماعی تربیت کنند که برای جامعه آسیب‌زا نبوده و از گمراهی و فساد به دور باشد. و در جامعه فردی ارزشمند شوند. به همین جهت، برای رسیدن به این هدف وظایف دشواری بر عهده والدین است. در مورد مسئله تربیت کودکان چندین کتاب نگاشته شده است از جمله:

۱- رنجبرزاده (۱۳۹۲) در کتاب اصول تعلیم و تربیت کودک می نویسد: تربیت باید زمینه را برای ورود طفل به زندگی اجتماعی فراهم کند و نخست لازم است بررسی شود که برای زندگی اجتماعی کودک، چه جنبه‌هایی لازم است به او آموزش داده شود. آنچه باید بیاموزد و به یاد بسپارد، عبارت است از آگاهی به ادب معاشر، پذیرش مسئولیت اجتماعی، و از سوی دیگر او در زندگی اجتماعی نیازمند به داشتن ایده‌های عالی و روح فداکاری، گذشت، خدمت به خلق و لذت بردن از آن، عادت مقابله با مشکلات و حس احترام نسبت به قوانین و مقررات اجتماعی سودمند است.

۲- قاسمیان‌نژاد (۱۳۹۳) در کتاب تربیت کودک می‌نویسد: گاهی والدین از بعضی رفتارهای کودک خود گله می‌کنند. این رفتارها می‌تواند شامل موارد زیر باشد: عدم مشارکت در بازیهای گروهی با دوستان، ضعف در گرفتن حق خود، و عدم توانایی در برقراری ارتباط با دیگران، باید گفت مشکلات اساسی این گروه از کودکان، عدم اعتماد بنفس و ناتوانی در استفاده از مهارت و اصول تربیت اجتماعی است.

۳- مظلومی (۱۳۸۶) در کتاب گاهی در مسیر تربیت به این مسئله پرداخته است. ولی با این حال کمتر به تربیت و پذیرش مسئولیت اجتماعی از دیدگاه اسلام و بویژه امام علی(ع) بعنوان مهمترین الگوی تربیتی پرداخته شده است. لذا در این مقاله ابتدا به مفهوم تربیت و اهمیت تربیت اجتماعی و نقش اختصاصی پدر و مادر از دیدگاه امام علی(ع) اشاره شده است.

و در این مقاله درصدد پاسخگویی به این سوال هستیم که نقش والدین در تربیت و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی کودکان چیست؟

تربیت در لغت: پرودن، پرواندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن، پرورش بدن، تعلیم و آموزش و پرورش است^۱ و همچنین به معنای نشو و نمادادن، برکشیدن، زیاد کردن، کامل نمودن، ارزش ساختن، تأدیب نمودن و از حالت نقصان به حدّ تمام و کمال رساندن آمده است.^۲

تربیت در اصطلاح: تربیت عبارت است از فعالیتی هدفمند و دوسویه میان مربی و مثربی به منظور گمگ به مثربی در راستای تحقق بخشیدن به قابلیت‌های وی و پرورش شخصیت او در جنبه‌های گوناگون فردی، اجتماعی، اخلاقی و... می‌باشد.^۳

اجتماع در لغت: به معنای جمع شدن، دورهم گردآمدن، به هم پیوستن و انجمن شدن است.^۴

اجتماع در اصطلاح: به گروهی اطلاع می‌شود که دارای پیوندهای قوی و بادوامی هستند و نیز گاهی مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین، آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند.

تربیت اجتماعی، مرکب از دو واژه تربیت و اجتماع است که در لغت به معنای رشد و نمودادن ابعاد اجتماعی است و چون در مورد انسان به کار می‌رود، مراد از تربیت اجتماعی، شکوفا کردن استعدادهای مدنی و اجتماعی آدمیان است. بنابراین مقصود از تربیت اجتماعی، یعنی آشنا ساختن فرد با روحیات اجتماعی و آموختن راه و رسم زندگی کردن با دیگران و سپس روحیه تعهد و التزام به انجام وظایف خویش می‌باشد.^۵

^۱: معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۲۸۶

^۲: دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۵، ص ۶۰۱

^۳: مرزوقی، فطرت بنیاد تربیت رویکردی به تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۱۴۴

^۴: عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۵۰

^۵: www.Noormags

اهمیت تربیت اجتماعی کودکان

انسان اجتماعی زندگی می‌کند، پس به تربیت اجتماعی مناسب برای آشنایی با مسئولیت‌ها و وظایف اجتماعی خود نیاز دارد. تربیت اجتماعی کودک، زیر مجموعه تربیت خانوادگی و تربیت اخلاقی است. هر پدر و مادری امیدوار است فرزندش در زندگی اجتماعی آینده، فردی موفق باشد. والدین باید فرزندان خود را از کودکی تا نوجوانی به گونه‌ای تربیت کنند که فرزندان علاوه بر حس خوب و مثبتی که نسبت به خودشان پیدا می‌کنند، به کمال و رشد نیز برسند. تربیت بُعد اجتماعی شخصیت، در عین حال که وابسته به تربیت سایر ابعاد شخصیت است، لیکن خود نیز به تنهایی باید منتظر قرار گیرد. اگر این جنبه از شخصیت فرزندان تحت تربیت قرار نگیرد، ممکن است او را دچار افراط و تفریط کند. انسان گوشه‌گیر و منزوی و ناپخته در رفتار اجتماعی، به اندازه کسانی که در وابستگی به دیگران افراط می‌کند، از لحاظ رفتار اجتماعی دچار نارسایی است. از این رو، باید فرزندان را برای حفظ تعادل در رفتار اجتماعی تحت تربیت قرار داد.^۶

با نگاهی به سیره تربیتی امام علی(ع) آشکار می‌شود که در نظام تربیت اسلامی هدف‌نهایی از تربیت فرزند، رسیدن فرزند به مقام اطاعت و عبودیت الهی است. امام علی(ع) به فرزند به عنوان عطیه الهی برشمرده‌اند که در پرتو توجه و تربیت والدین به رشد کافی رسیده و در پی نیکوکاری و احسان به والدین بر می‌آید. از دیدگاه امام علی(ع)، میراثی به مانند ادب و تربیت وجود ندارد. (لامیراث کالادب) و هرگز املاک و دارایی‌های مادی، قابل مقایسه با میراث گرانبهای ادب و تربیت صحیح برای فرزندان نیست.^۷

و همچنین امام علی(ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید: و پیش از آن که خواهش‌ها و دگرگونی‌های دنیا به تو هجوم آورند، و پذیرش و اطاعت مشکل گردد، زیرا قلب نوجوان چونان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود. پس در تربیت تو شتاب کردم، پیش از آنکه دل تو سخت شود، و عقل تو به چیز دیگری مشغول گردد که این خود در آینده شخصیت فرزند نقش به‌سزایی دارد. زیرا عقایدی که در

^۶: احمدی، تربیت اجتماعی فرزندان، ص ۴۹۱

^۷: کریمی، تربیت فرزند در نهج‌البلاغه، ص ۸۴

بنابراین فرزندان باید خاطره بزرگی از رفتار و اخلاقی و شخصیت تربیتی پدر و مادر در دلشان وجود داشته باشد. یعنی احساس کرده باشد پدر راستگو است به وعده‌هایش وفا می‌کند و عادل و درستکار است. مادر پاکدامن است. درستکاری و پاکی و صداقت و حسن خلق به فرزندان شخصیت می‌دهد و او را بالا می‌آورد. شخصیت هم نفوذ ایجاد می‌کند و با این نفوذ می‌توان او را رام کرد؛ یعنی در برابر انسان تسلیم است.^{۳۱}

پس وفای به عهد نکته‌ای است که والدین مخصوصاً پدر در تربیت کودکان باید به آن توجه داشته باشد. این است که از دروغ گفتن، خلف وعده و هر آنچه که گناه شمرده می‌شود و بدآموزی دارد باید پرهیز شود. به همین جهت پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «فرزندان خود را دوست بدارید و هرگاه به آنان وعده دادید به قول خود عمل، تا دروغ و تخلف را از شما فرا نگیرند.» و همچنین امام علی (ع) نیز می‌فرمایند: «کسی که از او چیزی خواسته شود، در انجام آن آزاد است تا هنگامی که وعده کند.»^{۳۲}

^{۳۱}: باهنر، گفتارهای تربیتی، ص ۱۲۶

^{۳۲}: کریمی راد، وفای به عهد در مقابل فرزندان، ص ۱۷

نتیجه گیری

در مقاله حاضر، نقش اختصاصی پدر و مادر در تربیت اجتماعی فرزندان و اصول و شیوه‌های تربیت اجتماعی از دیدگاه امام علی(ع) بررسی شد. مهمترین اصول عبارتند از: اصل تکریم و شخصیت کودکان که در بین اصول تربیت اجتماعی، مهمترین اصل است و باعث می‌شود فرزند احساس ارزشمندی کند.

دومین اصول تربیت اجتماعی، اصل وفای به عهد می‌باشد که با رعایت آن توسط والدین، فرزند متعهد به خانواده و جامعه بار می‌آید.

و مهمترین شیوه یا روش‌های تربیت اجتماعی کودک عبارتند از: الگوپذیری، که الگو برداری فرزند از والدین و دیگران است و شیوه مشورت کردن با کودکان که باعث توانایی در تصمیم‌گیری و احساس پذیرش مسئولیت در کودکان می‌شود.

با توجه به مسائل گفته شده می‌توان نتیجه گرفت که در نظام تربیتی اسلام بحث از اهداف از کلیدی‌ترین مباحث بوده و جایگاه مهمی در آن دارد چرا که بدون داشتن هدف و تعیین آن، امکان برنامه‌ریزی و نیز ارزیابی فعالیت‌های تربیتی به آسانی ممکن نیست. در جامعه اسلامی داشتن هدف الهی مهم و تعیین کننده است با مطالعه سیره امام علی(ع) نتیجه می‌گیریم که در نظام تربیت اسلامی هدف نهایی از تربیت، رسیدن فرزند به مقام اطاعت و عبودیت الهی است.

یعنی تربیت انسانی که مطیع و تسلیم پروردگار باشد. علاوه بر تربیت انسانی برای تداوم جامعه اسلامی و اتمام رسانیدن امور آن، هدف ایشان از تربیت فرزند، فرد صالحی است که در خدمت اوامر خداوند بوده و جامعه را از بدی‌ها و ناسازگاری‌ها پاک کرده و علاوه بر خود راهگشای بقیه اعضای جامعه نیز باشند. بنابراین والدین باید در تربیت فرزند خود صبر و حوصله فراوان و بیشترین زمان را صرف کنند تا نتیجه مطلوبی به دست آورند.

پیشنهادات

- ۱- برگزاری کلاسهای آموزشی سبک تربیتی اسلام برای زوجهای جوان
- ۲- تبلیغ و آگاه سازی والدین با سبک زندگی اسلامی از طریق رسانه ها و فضای مجازی.
- ۳- تدریس سبک تربیت اسلامی به ویژه سیره حضرت علی(ع) در مدارس و دانشگاه ها
- ۴- فعال کردن دوره های تربیت مربی اسلامی برای طلاب علوم دینی

منابع

- ۱- قرآن
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- احمدی، علی اصغر، تربیت اجتماعی فرزندان، پژوهشنامه زنان و خانواده، شماره ۲۴۸
- ۴- احمدی، علی اصغر، نوجوان و جامعه، تهران: مؤسسه انتشارات کتاب نشر، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه.ش
- ۵- انصاری، قدرت الله، احکام و حقوق کودکان در اسلام، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، ج ۱، چاپ اول، ۱۳۹۲ ه.ش
- ۶- برجی نژاد، زینب، نقش مادر در تربیت فرزند، پژوهش نامه اسلامی زنان و خانواده، شماره ۶
- ۷- بیدی، فاطمه، رنجبرزاده، اکبر، اصول تعلیم و تربیت کودک از منظر اسلام و علم روانشناسی، تهران: آوای نور، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ه.ش
- ۸- باهنر، محمدجواد، گفتارهای تربیتی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش
- ۹- پورشریف، حسین، جوان، ازدواج و شادکامی، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۹۴ ه.ش
- ۱۰- حرعاملی، محمد، وسائل الشیعه، قم، کتابفروشی اسلامیة، ج ۱۵، چاپ هفتم، ۱۳۷۸ ه.ش
- ۱۱- دهنوی، حسین، نسیم مهر، قم: انتشارات خادم الرضا (ع)، ج ۱، چاپ صد و هفت، ۱۳۹۱ ه.ش
- ۱۲- دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران: مؤسسه لغتنامه دهخدا، ج ۵، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش
- ۱۳- دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)، چاپ سوم، ۱۳۹۱ ه.ش
- ۱۴- سالاری فر، محمدرضا، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، قم: نشر هاجر، چاپ هفدهم، ۱۳۹۵ ه.ش

- ۱۵- صفورایی پاریزی، محمدمهدی، هوشیاری، جعفر، ویژگی های مادر شایسته از دیدگاه اسلام و روانشناسی، پژوهش نامه اسلامی و زنان و خانواده، شماره ۳، ۱۳۹۳هـ ش
- ۱۶- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: اشجع، چاپ اول، ۱۳۸۹هـ ش
- ۱۷- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ یازدهم، ج ۱۱، ۱۳۸۳هـ ش
- ۱۸- کریمی، بهرام، تربیت فرزند در نهج البلاغه، گرگان: انتشارات نوروزی، چاپ اول، ۱۳۹۵هـ ش
- ۱۹- کریمی راد، رضا، وفای به عهد در مقابل فرزندان، روزنامه رسالت، شماره ۷۳۵۶، ۱۳۹۰هـ ش
- ۲۰- مرزوقی، رحمت اله، فطرت بنیاد تربیت رویکردیبه تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: آوای نور، چاپ اول، ۱۳۹۳هـ ش
- ۲۱- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: بهزاد، چاپ دوم، ۱۳۸۹هـ ش
- ۲۲- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحدیث، ج ۱۴، ۱۳۸۴هـ ش
- ۲۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۷، چاپ سی و ششم، ۱۳۸۷هـ ش
- ۲۴- نیک خو، مهدی، گلبرگ زندگی، قم: مؤسسه بوستان کتاب، چاپ سوم، ۱۳۹۰هـ ش
- ۲۵- وزیری، مجید، نگاهی به وظایف تربیتی پدر در برابر کودک، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۱۶۴، ۱۳۸۱هـ ش